

Régi dilemmák, új válaszok?

A magyar hadtörténetírás jelen állapota

A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései. Szerk. Kincses Katalin Mária. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. 336 oldal

A magyar katonai múlt írott és tárgyi emlékanyagát őrző, a hadtörténeti kutatásokban vezető szerepet játszó intézmény, a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum immár egy évtizede indított igen színvonalas könyvsorozatot A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára címmel. Ebben a sorozatban főként az intézmény jelenlegi vagy egykori tudományos munkatársainak monográfiáit teszik közzé, de szép számmal akadnak külső szerzők is, akik egytől-egyig a magyar hadtörténetírás élvonalát képviselik, de történetesen más intézményben dolgoznak vagy dolgoztak. Az intézmény 2015-ben olyan tanulmánykötettel jelentkezett, amely nem valamely hadtörténeti kérdéskör, probléma vagy jelentős hadvezér tevékenységét igyekszik bemutatni, hanem historiográfiai szempontból közelít tárgyaához, és a magyar hadtörténetírás helyzetét, eddigi teljesítményét és jelenét igyekszik felvázolni.

Természetesen rögtön leszögezhetjük, hogy a Magyarországon műfajában páratlan intézmény feltétlenül hivatott egy ilyen kötet megjelentetésére. Ugyanakkor meglepő és kissé elszomorító, hogy az időben mégoly messzire visszatekintve is ez az első olyan historiográfiai kötet, amely tárgyalja a témát. Elég, ha csak a legutóbb megjelent két nagyobb lélegzetű historiográfiai összefoglalóra, Romsics Ignác és Erős Vilmos kötetére utalunk.¹ Bár mindkettő széles forrás-

bázison nyugvóan és a teljesség igényével íródott, egyik sem vizsgálja az egyébként korábban is létező és a rendszerváltozás óta igencsak virágzó magyar hadtörténetírás eredményeit.

A kötet nem ad részletekbe menő, teljes képet a magyar hadtörténetírás történetéről, de összegyűjti és közreadja a *Hadtörténelmi Közlemények* és a *Korall* hasábjain a 2000-es évek második felében lezajlott viták legfontosabb írásait, valamint olyan tanulmányokat, melyek újonnan készültek e kép teljesebbé tétele céljából. Mintegy bevezetésként szolgál, és csak remélhető, hogy e kitűnő kezdeményezést további kötetek megjelenése követi majd, melyek részletesen tárgyalják az egyes hadtörténeti korszakok historiográfiáját.

A kötet *Bevezetőjét* két szerző jegyzi, az immár három évtizedes, megkerülhetetlen munkásságával a „hadtörténet” doyenjének számító Hermann Róbert és a kötetet szerkesztő Kincses Katalin Mária. Hermann Róbert a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese és az intézmény folyóiratának, a *Hadtörténelmi Közleményeknek* a szerkesztőbizottsági elnöke, Kincses Katalin Mária pedig 2016-tól a *patinás* folyóirat főszerkesztője.

A szerzők idézik Salamon Ferenc, a neves történész 1888-ban, a *Hadtörténelmi Közlemények* című folyóirat megindulásakor az első számban közreadott gondolatait, melyek ma is aktuálisak: „Salamon rövid írása rendkívül tanulságos, hiszen exponálja az összes olyan problémát, amellyel a hadtörténetírás ma is küzd, s ugyanazt a viszonyrendszert írja le a »nagy történetírás« és a hadtörténetírás között, ami ma is létezik. Pontosan látja a »szabályos« történeti

¹ Romsics Ignác: *Clió bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzeti kitekintéssel.* Budapest, 2011.; Erős Vil-

mos: *Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története.* Budapest, 2015.

képzésben részesült civil történészt, s a hadtudományi képzettséggel rendelkező katona hadtörténészt jellemző gyengeségeket, s a javukra mutakozó előnyöket. Azaz, hogy míg az egyik nem feltétlenül érti azt, amit leír, a másik nem tudja elhelyezni az általa leírtakat a nagy egészben.” (9. old.) Ez az alapprobléma, a hadtörténetírás viszonya a történettudomány egészéhez és a hadtörténetet író civil, illetve katona szempontrendszerének, alapfelkészültségének különbözősége többször felbukkan a kötetben. A tanulmányok írói, maguk is történészek, hadtörténészek, civilek vagy katonák, más-más módon foglalnak állást a problémáról.

A *Bevezető* további részében a szerzők röviden bemutatják a magyar hadtörténetírás legjelentősebb képviselőit és eddigi eredményeiket. Maga a részdiszciplína a 19. század első felében jött létre Magyarországon, a tudományág intézményrendszere pedig csak mintegy száz évvel később, a 20. század elejétől kezdett kialakulni. Az azóta eltelt újabb száz esztendő sok eredményt hozott, de a szerzők felvázolják a ma még meglevő hiányosságokat is. Megállapítják, hogy míg a 20. század második felében a politikai helyzet nem kedvezett a hadtörténetírásnak, a rendszerváltozás következtében jelentős tér nyílt a magyar katonai múlt feltárására hivatott tudomány számára. A múlt század folyamán és az utóbbi évtizedekben is újabb és újabb generációk belépésével mind szélesebb spektrumú munkák születtek. Elmaradt ugyanakkor a módszertani megújulás, hiányoznak a hagyományostól eltérő megközelítések, jobbára a leíró jellegű munkák dominálnak. A szerkesztők határozott véleménye szerint „egyetlen diszciplína, így a hadtörténetírás képviselői sem lehetnek soha elégedettek az elért eredményekkel, hiszen minden új eredmény új kérdéseket vet fel, s újabb adósságokra irányítja a figyelmet”. (14. old.)

A *csatatörténettől a történelem terhéig* című első fejezet első tanulmánya a 2005-ben szervezett, a magyar hadtörténetírás aktuális állapotáról, kérdéseiről szóló ke-

rekasztal beszélgetés vitaindító előadásából készült, *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások* című tanulmány. Gyáni Gábor ebben az írásában a mohácsi csata példáján keresztül mutatja be egy ütközet megírásának kétfajta módszerét. Gyáni véleménye szerint Szakály Ferenc *A mohácsi csata* című, 1975-ben megjelent művében a szolid és visszafogott leíró módszert választotta. „Ezt a megoldást választva a történész nem igyekszik túl sokat markolni az eseményről szóló szintén szűkszavú előadásában. Mely utóbbi szükségképpen sok bizonytalanságot is magában rejt az esemény lefolyásának rekonstruálása során, a historikus azonban mindig jelzi helyenkénti tudatlanságát, a múlttól általa alkotott kép szegényességét és bizonytalanságait.” (30. old.) A másik módszer, amely szerinte Perjés Géza: *Mohács* című 1979-es művének sajátja, a modellező eljárás. Források hiányában, illetve a források megbízhatatlansága folytán Perjés az emberi cselekvés lehetséges modelljeit hívja segítségül. Gyáni ezzel szemben szóvá teszi a források lekezelését. Szerinte az e módszer szerint alkotott kép kevésbé veszi figyelembe az emberi tényező adott pillanatban megnyilvánuló hatásait, és eltávolodik a tényleges történet valóságától. Végül Gyáni felvázolja a számára legrokonszenvesebb történetírói módszert, amely az elbeszélő látásmódját is figyelembe véve a megtörtént csata megéléstörténetét, a róla kialakult képet is beépíti az esemény történetébe. Gyáni írásával beemeli a posztmodern történetírói irányzatokat is a hadtörténeti diskurzusba, valamint egyetemes történetírói példákra hivatkozik. Ez az egykori vitaindító a kötetben is betölti ezt a szerepet, az ezt követő írások ugyanis valamiképpen mind reagálnak az itt felvetett gondolatokra.

Veszprémy László: *A középkori hadtörténetírás és forrásai* című írásában a modellalkotás létjogosultságát hangsúlyozza. Saját korszakából vett példákkal alátámasztva érvel a modellezési technika mellett, ugyanakkor a forráskritika jelentőségét

is kiemeli. Historiográfiai áttekintést nyújt mind egyetemes, mind magyar történeti vonatkozásban. Úgy véli, a modern történelemsznek lehetősége van arra, hogy a legújabb módszertani kellékeket bevetve „játssza újra a történeteket. Ez esetben az ütközetet, úgy, ahogy az nagy valószínűséggel lefolyhatott. Nyugodtan megteheti, sőt meg is kell tennie, csak módszertani korlátait és felelősségét nem szabad szem elől téveszteni.” (48. old.)

Ágoston Gábor: *Történetírás és hadtörténetírás. Gondolatok a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírásról* címmel közölt tanulmánya szintén nemzetközi kontextusba helyezi a kérdést. Az angolszász szakirodalom alapján az ott népszerű irányzatok bemutatásával igyekszik felhívni a figyelmet az új megközelítések magyarországi alkalmazhatóságára. Ágoston Gábor elemzi az Egyesült Államok könyvpiacán megjelent történeti munkákat, és megállapítja, hogy a leginkább keresett sikertémák a 20. századi nagy háborúk (második világháború, vietnami háború, közel-keleti háborúk) köréből kerülnek ki. A legnépszerűbb műfaj a csata- és hadművelet-történet. A szerző felhívja a figyelmet, hogy a második világháború keleti frontjával kapcsolatos munkák kevésbé vannak jelen ezen a piacon, ami jó hír a magyar hadtörténészeknek. Ágoston fontos szempontként elemzi a művek szerzőinek összetételét is. A professzionális hadtörténészek közé sorolja a katonai akadémiákon dolgozó tanárokat és kutatókat, az ilyen jellegű múzeumok, levéltárak munkatársait és az egyetemeken dolgozó kevés hivatásos hadtörténészt. Előfordul és szintén ebbe a kategóriába sorolható a társadalomtudományok más területeiről érkező hivatásos történész is. A nem professzionális kategóriába leginkább azok a széles, szaktudományos képzettség nélküli rétegek sorolhatók, akik a sikertémákban saját alap kutatás nélkül, a már megjelent irodalomból állítanak össze újabb és újabb ismeretterjesztő köteteket,

természetesen az eredeti szerzők korábbi tévedéseit és hiányosságait megtartva.

E lényeges szempontokat felvető írást követi B. Szabó János munkája *Figyeljétek a kezemet, mert csalog! Szakmai csevejre hívó gondolatok a reflexió és az önreflexió szükségességéről a kora újkori tematikájú populáris angolszász hadtörténeti irodalom ürügyén* címmel. B. Szabó írása – ahogy a *Bevezetőből* kiderül – kifejezetten e kötet számára íródott, azzal a céllal, hogy összegezze a tíz évvel korábbi vita tapasztalatait, és felfrissítse a hadtörténetírás állapotáról folytatott diskurzust. Ő maga is a populáris angolszász irodalom kapcsán nyúl a témához. Írásában az akadémiai vagy professzionális, alap kutatásokon nyugvó, valamint a széles tömegekhez leginkább eljutó népszerűsítő hadtörténetírás vélt vagy valós ellentmondásait, jellemzőit járja körbe mind magyar, mind nemzetközi vonatkozásban. B. Szabó nem kerül meg a tanulságok levonását sem. Véleménye szerint mindenképp fontos a tudományos ismeretterjesztő művek kiadása, és a magyar szakembereknek ki kell venniük a részüket ebből. E nélkül nem ellensúlyozható az utóbbi időben a könyvespolcokon tömegesen megjelenő, magyarra fordított, változó színvonalú külföldi irodalom és a bennük megtalálható tévedések, torz információk térhódítása.

Ács Tibor: *A hadtörténetírás és dilemmái* című írásában a hadtörténetírás hazai intézményrendszerének történetét mutatja be. Zachar József: *Csakis csatatörténet? Hadtörténelemről, hadtörténetírásról* című tanulmánya pedig elsősorban elméleti szempontból közelít tárgyához. Definíciója szerint „a hadtörténelem-tudomány két társadalomtudományi diszciplína, a had- és történelem-tudomány közti átmeneti, köztes, de önálló tudományág.” (104. old.) Hermann Róbert jelen kötet számára némileg átdolgozott tanulmánya (*Megírható-e az 1848–49-es csaták története, avagy az 1848–49-es hadtörténetírás problémái*) Gyáni Gábor vitaindító írására igyekszik válaszolni, a szerző szakterületének megfele-

lően. Hermann két kérdéskör vizsgálatát tűzte célul: „Egyrészt azt, hogy mennyire korszerű vagy nem korszerű 1848–49-es hadtörténetírásunk, s milyen irányokba tárgyható ki annak horizontja: azaz, mit kellene még megírni? Másrészt a szabadságharc tizenegy csatájának kapcsán bemutatni azt, hogy milyen eséllyel dolgozható fel, írható meg ezek »hiteles« története.” (111. old.) Az első kérdésre válaszolva részletesen elemzi a forradalom és szabadságharc historiográfiáját a kezdetektől egészen a legutóbbi évekig. Ezután kijelöli azokat az irányokat, amelyek követése feladatot adhat a jövőben a forradalom és szabadságharc történetével foglalkozni akaró (had)történészeknek. A csatarekonstrukciók lehetőségeit elemezve Veszprémy Lászlóhoz hasonlóan arra az eredményre jut, hogy szükségesek az újabb és újabb rekonstrukciók, hiszen az újonnan előkerülő források segítségével pontosabb kép alakulhat ki az adott ütközetekről.

A kötet második nagy fejezete a *Polémia* címet viseli. Ebben a részben a Hadtörténeti Intézet kutatójának, Pollmann Ferencnek a Korrall című társadalomtörténeti folyóiratban 2008-ban közreadott írása („*Marcona*” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl), az erre született két válasz (Csikány Tamás: *A hadtörténelem támadólagos védelme egy morózus hadtörténéssel szemben*, illetve Markó György: *Morcos válasz egy „marcona” történésznek* című írásai) és a vitát indító kutató viszontválasza (Pollmann Ferenc: *Második nekifutásra. »Még egyszer a marcona történelemről«*) olvasható. A fenti írások egytől egyig a Korall hasábjain jelentek meg. Közös jellemzőjük, hogy íróik a jelenkori magyar hadtörténetírás jeles szereplői, és írásaikat a diszciplína iránti magas fokú felelősségvállalás és jobbitó szándék hatja át. Vitájukban reflektálnak az utóbbi idők társadalomtörténeti megközelítésű nemzetközi irodalmára (*new military history* irányzat). Kérdésfelvetéseik rendkívül aktuálisak és elgondolkodtatóak. Csak néhány ezek közül: megfelelően biztosított-e a tudományos

szakemberek utánpótlása? Megfelelő-e a hadtörténeti kutatások számára biztosított intézményrendszer? Elegendő-e a mostani kutatógárda létszáma? Folyik-e megfelelő párbeszéd a hadtörténészek és a köztörténészek, valamint a társtudományok művelői között? A közölt írások egytől egyik foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, és mindegyikről elmondható, hogy magas intellektuális színvonalon, ugyanakkor olvasmányos stílusban íródtak. Szintén Pollmann Ferenc felvetései és az azokra adott válaszok kapcsán született Zachar József hozzászólása,² amelyet esetleg érdemes lett volna szintén közölni a kötetben.

A kötet harmadik, *Hadtörténészek és hadtörténeti historiográfia* című fejezete összesen hat tanulmányt tartalmaz. Ezek az írások már a legutóbbi években születtek, és egy részük a 2012 novemberében a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban rendezett historiográfiai műhelykonferenciához kapcsolódik. Az intézményben készülő új, négykötetesre tervezett magyar hadtörténeti összefoglaló – amelynek első, harmadik és negyedik kötete időközben már meg is jelent³ – kapcsán rendezett konferencia felszólalói a készülő szintézis ürügyén igyekeztek bemutatni a felmerülő historiográfiai problémákat. Az eseményről szóló beszámolóból mindez jól kivehető (Kincses Katalin Mária: *Magyarország történetének historiográfiai kérdései. Műhelykonferencia a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban, 2012. november 13.*) Az ebben a fejezetben közölt tanulmányok között azonban csak kettőt talá-

² Zachar József: *Mi is a hadtörténelem? Gondolatok egy vita kapcsán*. Hadtörténelmi Közlemények, 122. évf. (2009) 3. sz. 863–872.

³ Veszprémy László (szerk.): *Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig*. Budapest, 2017.; uő (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, 2015.; Horváth Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV. 1919-től napjainkig*. Budapest, 2018.

lunk, amely a konferencián tett felszólalás alapján készült. Az egyik Veszprémy László: *A magyarországi középkori hadtörténet-írás történetéhez* című írása, a másik Hermann Róbert összefoglalója a magyar hadtörténetírás eddig megjelent szintéziseiről (*A magyar hadtörténeti szintézisek 1842-től napjainkig*). A további három írás korábban már más kötetben vagy önálló tanulmányként megjelent, és úgy tűnik, a többi szerző által meg nem írt konferenciatanulmány helyett került be a kötetbe. Nehéz más magyarázatot találni, ugyanis mindhárom valamilyen résztémát dolgoz fel, a kötet többi, átfogó írásához képest viszonylag szűkebb kérdést, időszakot, területet érintenek, még ha igen fontos historiográfiai jelentőséggel bírnak is. Réfi Attila a huszárság történetéről írott munkákat veszi számba rendkívül alapos módon (*A francia háborúk császári-királyi huszárság, avagy „a legmagyarabb csapatnem” és fénykora a historiográfia tükrében*), Kincses Katalin a két háború közötti történetírás szellem-történeti irányzatának hatását, viszonyrendszerét vizsgálja tanulmányában (*Szellem-történet és hadtörténetírás. A magyar had-*

történetírás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel az 1930-as évekre). Pollmann Ferenc fejezet-, illetve kötetzáró írása, *Bánlaky (Breit) a hadtörténetész* címmel a neves szakember életét feldolgozó könyvének egyik fejezete.

A recenzeált tanulmánykötet véleményem szerint igen aktuális, már korábban is érdekes és többször felvetett problémát, a magyar hadtörténetírás hazai tudományosságban játszott szerepét körbejáró, elemző és bemutató, gondolatgazdag munka. Természetesen a historiográfia, különösen a hadtörténeti historiográfia iránt érdeklődő szakembereknek jelent igazi csemegét, de haszonnal forgathatják az egyetemi oktatásban a szakma történetében elmélyedő egyetemisták is. Hasznos továbbá azoknak, akik szeretnék megismerni e nagy hagyományokkal rendelkező tudományág múltját, jelenét és a szakma jeles képviselői által megfogalmazott, a hadtörténetírás jövőjére vonatkozó elképzeléseket.

SOLYMOSI JÓZSEF